RAVON

schubben & slijm

RAVON nieuwsbrief voor en door vrijwilligers | nummer 9 | november 2011

Resultaten Meetnet Amfibieën

Verstoppertje spelen met reptielen

Roerende elritsen

Verdrinkingsgevaar met een waadpak in diep water?

colofon

Schubben & Slijm is de nieuwsbrief van Stichting RAVON en wordt uitgegeven door de vier grote vrijwilligersprojecten: Meetnet Amfibieën, Meetnet Reptielen, Verspreidingsonderzoek Reptielen en Amfibieën en Meetnet Beek- en Poldervissen. Schubben & Slijm wordt 4 keer per jaar verspreid aan alle waarnemers en monitoorders van RAVON.

ISSN (print): 1878-8343
ISSN (digitaal): 1878-8351

Stichting RAVON
Postbus 1413
6501 BK Nijmegen
www.ravon.nl
Adreswijzigingen kunt u doorgeven aan kantoor@ravon.nl

Foto omslag:
Vuursalamander (Foto: Jelger Herder)

Redactie
Edo Goverse (NEM Meetnet Amfibieën)
Ingo Janssen (NEM Meetnet Reptielen)
Jan Kranenbarg & Richard Struijk (NEM Meetnet Beek- en Poldervissen)
Jelger Herder (NEM VO Reptielen en Amfibieën)
Kris Joosten
Kopij kunt u sturen naar k.joosten@ravon.nl

Aan deze nieuwsbrief werkten verder mee
Arco van Strien
Arnold van Rijsewijk
Arthur de Bruin
Axel Duivenvoorden
Bastiaan Walpot
Franciscus Koopman
Gert Hartman
Hans Moonen
Harry Nagel
Henrie van Kleef
Jaap la Brijn
Jan van der Straaten
Jeroen Stel
John Bouwmans
Maaike Pouwels
Marnix de Zeeuw
Marijn Heuts
Matthijs de Vos
Peter Keijsers
Thijs Broekkamp
Tom van der Meij
Wilfried de Jong
Zoltán Győri

MIX
Papier van verantwoorde herkomst
FSC® C019440

Vormgeving - layout:
Pleun van der Linde
Ten Brink - Cross Media Solutions

Druk:
Ten Brink

Deze nieuwsbrief is mede mogelijk gemaakt door:
Centraal Bureau voor de Statistiek, Gegevensautoriteit Natuur, Universiteit van Amsterdam, RAVON

inhoud

3 Redactioneel
4 Verstoppertje spelen met reptielen
7 Niet te snel opgeven
7 Oproep Telformulieren Meetnet Amfibieën
8 Peuteren in de Grensmaas
8 Een bijzondere zandhagedis
9 Gladde slangen waarnemen in de Peel
12 Meetnet Amfibieën: resultaten 2010
16 Onder water in Leiden: Leids Grachtenonderzoek – voor elk wat wil(d)s
17 Check de oude notitieboekjes nog eens en vraag eens rond
17 Roerende elritsen
18 Verdrinkingsgevaar met een waadpak in diep water?
19 Ruim zevenduizend kilo aan amfibieën overgezet in Nederland
20 "Rotvogels!"
22 Waarnemer onder de loep: Catherina van der Slikke
23 Contactpersonen
24 In the spotlight

8

12

18

20

redactioneel

Waarom tellen?

Waarom tellen we eigenlijk amfibieën, reptielen en vissen? Ten eerste natuurlijk omdat het gewoon leuk is om lekker buiten in een telgebiedje amfibieën, reptielen of vissen te bekijken! Ook wordt er specifiek geteld om de ontwikkeling van een gebied te volgen na een (her)inrichting, of om te kijken of beschermende maatregelen voor een soort succes hebben. Voor amfibieën, reptielen en vissen worden er jaarlijks door honderden enthousiaste waarnemers geteld voor het Netwerk Ecologische Monitoring (NEM). Naast gegevens over waar welke soorten zijn gezien krijgen we ook informatie over of een soort ergens weinig, algemeen of zeer algemeen voorkomt (=aantalsmonitoring). Met deze data is het CBS in staat geaggregeerde indexen te berekenen, aan de hand waarvan het mogelijk is trends te bepalen. In de loop der tijd veranderen af en toe de meetdoelen. In deze nieuwsbrief worden de resultaten van het Meetnet Amfibieën 1997-2010 besproken. In de volgende nieuwsbrief worden kort de nieuw geformuleerde doelstellingen toegelicht.

2700 meetpunten
Over het veldseizoen 2010 van het Meetnet Amfibieën zijn van ongeveer 200 telgebieden gegevens ontvangen en in totaal kunnen voor de indexberekeningen van ruim 350 gebieden gegevens worden gebruikt (>2.700 meetpunten; zie grafiek). Het jaar 2010 heeft 4.831 afzonderlijke waarnemingen opgeleverd plus 3.000 zogeheten nulwaarnemingen (wel geteld, maar geen amfibie gezien). Met de gegevens van 2011 erbij, gaan we over de 100.000 waarnemingen heen (alle tellingen incl. nulwaarnemingen)! Dit door vrijwilligers gevulde databestand is uniek in Europa.

Opmerkelijke resultaten?
Binnen het Meetnet Amfibieën zijn enkele opvallende zaken te zien. Zo hebben we eindelijk (weer) een betrouwbare beoordeling voor de vinpootsalamander (stabiel), blijft de rugstreeppad ons zorgen baren en heeft de dip van de boomkikker niet doorgezet. Kroon op het nachtelijk veldwerk van een nieuwe waarnemer bij het Vijlenerbosch is de vondst van een vuursalamander op zijn traject. Op deze locatie is eindelijk na 20 jaar weer een vuursalamander gevonden! Met deze fantastische vondst is niet alleen een goede bijdrage geleverd aan het Meetnet, maar is ook het Verspreidingsonderzoek voor de soort afgerond.

Nieuws van dit seizoen?
Er blijven bij ons leuke veldwaarnemingen binnen komen. Laatst werden we gebeld door een waarnemer aan de rand van een poel bij de Rijnstrangen Kandia bij Groessen. De poel was, na zes weken droog te hebben gestaan, door de vele regens weer gevuld met water èn kamsalamanders! Mannetjes in bruiloftskleed met dikke vrouwen. Alles wijst op nieuwe voortplanting. Na het verschijnen van een Natuurbericht hierover kregen we opmerkelijke reacties binnen. Op een bouwplaats ergens in Wageningen ligt een kuil die soms water bevat. Deze is begin augustus weer gevuld met water, én met grote larven van de bruine kikker met enkele juveniele op de kant! En op 8 augustus zijn jonge larven van de bruine kikker gevonden in Zuid-Limburg. Uit dezelfde regio kregen we een melding van een paartje gewone padden in amplex. Op de email-groep van RAVON Utrecht werd geschreven over roepende gewone padden. Wonderlijke waarnemingen die we graag blijven ontvangen!

Vrijwilligersnetwerken krijgen ook internationaal erkenning
Nederland is een van de koplopers in Europa als het gaat om het werken met vrijwilligers in monitoring, verspreidingsonderzoek en *citizen science* (met vrijwilligers verzamelde gegevens die gebruikt worden voor wetenschappelijk onderzoek). Tijdens het in september gehouden Europese congres in Luxemburg is er een workshop gehouden waarin het Nederlandse model ook nadrukkelijk aan de orde kwam. Andere landen zijn zeer geïnteresseerd in de Nederlandse aanpak en gebruiken de informatie voor het opzetten van vrijwilligersnetwerken, daarmee krijgt onze aanpak ook duidelijk navolging. Inmiddels is ook een uitnodiging ontvangen om deze aanpak toe te komen lichten op het volgden wereldcongres in Vancouver 2012; een duidelijk bewijs van erkenning.

Edo Goverse

Verstoppertje spelen met reptielen

Elke teller overkomt het: je loopt de route van het Meetnet Reptielen en mist een soort die je bij een vorig bezoek wel zag. Je weet zeker dat de soort er zit, maar je om de een of andere reden krijg je deze niet te zien. Sommige soorten, zoals de gladde slang, lijken zelfs een soort van verstoppertje te spelen, want je ziet ze vaker niet dan wel. Hoe vaak moet je eigenlijk tellen om alle soorten in een jaar te vinden die op een route voorkomen? Hoewel het bij het Meetnet Reptielen in de eerste plaats gaat om trends in aantallen per soort, is het aardig om eens te kijken naar de aan- en afwezigheid van soorten. De handleiding van het Meetnet Reptielen beveelt aan om van eind maart tot en met september zeven keer de route te lopen. Is dat vaak genoeg om elke soort met zekerheid ten minste één keer waar te nemen in een jaar, als ze op een route voorkomen? Daartoe moeten we de trefkansen bepalen van soorten, dat wil zeggen de kans om de aanwezigheid van een soort daadwerkelijk vast te stellen tijdens een bezoek, als die soort er voorkomt. Trefkansen zijn te schatten uit de herhaalde metingen per route: als je een soort in twee van de vier bezoeken waarneemt is de trefkans 50%. Maar dat schatten is niet zo gemakkelijk als het lijkt, want als een soort in geen enkel bezoek is gezien op een route, weet je niet of de soort daar helemaal niet voorkomt of alleen maar niet is waargenomen. Het vergt een speciale statistische methode, *occupancy modeling* geheten, om trefkansen goed te kunnen bepalen. Bij die methode kan je ook factoren meenemen die van invloed kunnen zijn op trefkansen. Omdat we verwachten dat de trefkansen variëren met de tijd van het jaar en met de temperatuur hebben we dagnummer en temperatuur meegenomen in het occupancy model. Voor meer details over de gebruikte methode verwijzen we naar de volgende literatuur: MacKenzie, D.I., J.D. Nichols, J.A. Royle, K.H. Pollock, L.L. Bailey & J.E. Hines, 2006. Occupancy estimation and modeling. Elsevier, Amsterdam.

Alle telgegevens zijn eerst vertaald naar wel of niet waarnemen van een soort per route per bezoek. Voor de muurhagedis, hazelworm en de gladde slang zijn tellingen uit het hele telseizoen gebruikt voor de analyse. Voor de andere reptielen zijn alleen de waarnemingen van de maanden april tot en met juni gebruikt. Voor de muurhagedis hadden we alleen de beschikking over de basisgegevens van de populatie in de Lage Fronten en de populatie langs de spoorlijn Boschpoort. Verder zijn de gegevens van enkele routes met golfplaatjes weggelaten uit de analyse. De golfplaatjes worden gebruikt om de trefkans voor hazelworm en gladde slang te vergroten en die routes zijn daarmee atypisch voor de trefkans van deze soorten.

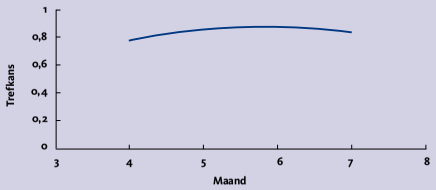
Trefkansen soortspecifiek en niet constant

Zoals we al verwachten verschillen de trefkansen sterk tussen de soorten: de zandhagedis, muurhagedis en levendbarende hagedis zijn het gemakkelijkst waarneembaar. Adder en ringslang hebben een lagere trefkans en hekkensluiters zijn gladde slang en hazelworm (tabel 1).

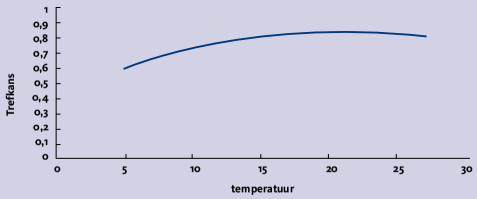
Zandhagedis	**85%**
Muurhagedis (lage Fronten)	**76%**
Levendbarende hagedis	**74%**
Adder	**65%**
Ringslang	**62%**
Gladde slang	**28%**
Hazelworm	**26%**

Tabel 1. Gemiddelde trefkans voor de Nederlandse reptielen voor de periode van het telseizoen waarvan de data geanalyseerd is. Een trefkans van 100% betekent dat een soort altijd wordt waargenomen bij een bezoek als deze er voor komt.

De hogere trefkans bij de hagedissen komt ongetwijfeld mede doordat ze talrijker zijn dan de andere soorten; dat verhoogt de kans om ten minste één exemplaar te zien. Bij de levendbarende hagedis is er geen significant effect van het dagnummer, maar bij de zandhagedis wel: de kans om die soort waar te nemen is het hoogste in mei en juni (fig. 1). Dat geldt zowel voor de zandhagedissen in de duinen als die in het binnenland. Er is geen effect van temperatuur op het vinden van de zandhagedis gevonden, net zo min als bij de levendbarende hagedis. Dat sluit overigens niet uit dat hogere temperaturen wel degelijk effect kunnen hebben. De zomerperiode is namelijk al op voorhand niet in onze analyse meegenomen bij deze hagedissen, omdat bekend is dat die soorten dan minder goed te vinden zijn. Bij de muurhagedis, waarbij de zomerperiode wel is meegenomen, vinden we juist dat deze bij hogere temperatuur beter is te vinden (fig. 2). De trefkans is het hoogst bij een temperatuur van 21°C (etmaalgemiddelde). Maar dat is dan ook een van de meest warmteminnende soorten.

Figuur 1. Relatie tussen trefkans en dagnummer bij de zandhagedis. De maatstreepjes staan bij de eerste dag van de maand.

Figuur 2. Relatie tussen trefkans en temperatuur bij de muurhagedis.

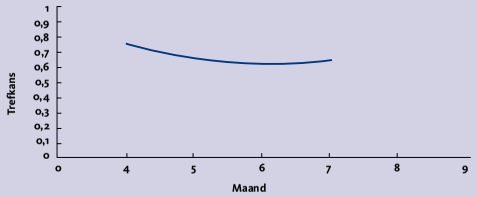
De trefkans van de adder is gemiddeld 65% (tabel 1). Dat houdt in dat als adders ergens voorkomen, de soort gemiddeld genomen in twee op de drie veldbezoeken wordt waargenomen. Dat geldt voor de periode april tot en met juni als geheel. Vroeg in het voorjaar is de trefkans echter aanmerkelijk hoger.

Interessant is dat de trefkans van de ringslang zowel afhangt van de temperatuur als het dagnummer. De trefkans is het hoogst bij een temperatuur van 15°C (fig. 3) en het laagst in de maand mei (fig. 4),

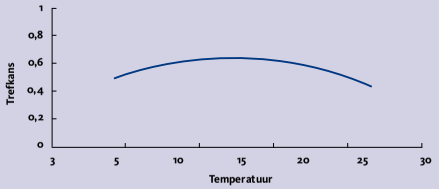
De trefkansen van zowel gladde slang als hazelworm zijn zo laag dat ze vaker niet dan wel worden gevonden bij een telling. Dat komt door hun verborgen leefwijze. De gladde slang is nog het beste te zien in juli (fig. 6) en de hazelworm in juni en juli (fig. 7). De trefkans van de hazelworm is overigens gedurende de periode 1994-2010 toegenomen van rond de 20% naar 40%; dat komt waarschijnlijk doordat de soort talrijker is geworden.

Toepassing trefkansen bij Meetnet Reptielen

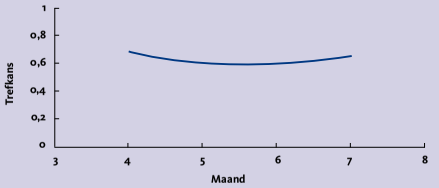
De trefkansen bevestigen de ervaringen van reptielenkenners. De meest gunstige periode om de verschillende soorten te zien waren eigenlijk wel bekend en stonden zelfs al in de handleiding van het Meetnet Reptielen vermeld. Maar nu hebben we ook een kwantitatief beeld van de trefkansen en daarmee kunnen we uitrekenen hoeveel bezoeken nodig zijn per soort. Allereerst

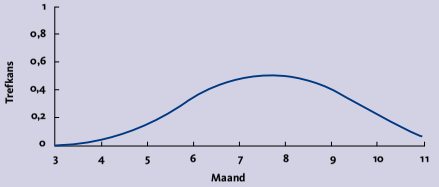
Figuur 3. Relatie tussen trefkans en dagnummer bij de adder.

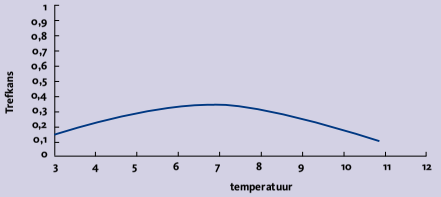
Figuur 4. Relatie tussen trefkans en temperatuur bij de ringslang.

Figuur 5. Relatie tussen trefkans en dagnummer bij de ringslang.

Figuur 6. Relatie tussen trefkans en dagnummer bij de gladde slang.

Figuur 7. Relatie tussen trefkans en dagnummer bij de hazelworm.

komt daaruit naar voren dat de zeven keer uit het meetnet niet overdreven zijn, althans op routes waar hazelworm of gladde slang kunnen worden verwacht. De volgende formule geeft aan hoe vaak je moet tellen om zeker te weten dat een soort afwezig is: $P_n = 1 - (1 - p)^n$. Hierbij staat P_n voor de gecombineerde kans om de soort na een n-tal bezoeken ten minste één keer gezien te hebben en staat p voor de trefkans van de soort bij één bezoek aan een locatie als deze daar aanwezig is. Wanneer de trefkans bij één bezoek bijvoorbeeld 0,5 is (=50%), dan is de gecombineerde kans dat de soort bij twee bezoeken wordt gezien gelijk aan $P_2 = 1 - (1 - 0{,}5)^2 = 0{,}75$. Andersom kun je zeggen dat het voor 75% zeker is dat de soort er niet zit als je hem na twee bezoeken niet hebt waargenomen. Na drie bezoeken is deze kans 87,5%, na vier bezoeken 93,4% en na vijf bezoeken 96,9%. De conclusie is dan dat je minstens vijf bezoeken moet brengen om de afwezigheid van de soort met minstens 95% zekerheid vast te kunnen stellen. Maar als kans p 0.3 is, zoals voor de gladde slang rond 1 juni geldt, dan is vijf keer tellen nog niet genoeg; de zekerheid dat de soort ontbreekt is dan pas 83%. Zelfs als je na zeven keer tellen deze soort niet hebt gezien dan is er nog steeds een kans van 9% dat de soort er wel degelijk voorkomt. Dat ligt gunstiger als je een gladde slangenroute vaker telt in de zomermaanden, omdat de kans dan hoger ligt. Met deze kennis gewapend kunnen we nu voor elke route bepalen of er vaak genoeg is geteld om een soort te kunnen waarnemen, mede gelet op het dagnummer. De occupancy modellen doen dat automatisch en daarmee zijn trends in het aantal bezette routes te volgen, gecorrigeerd voor trefkansen. Deze modellen gaan we in de komende jaren standaard toepassen, waarbij we behalve de meetnetcijfers ook de cijfers uit het verspreidingsonderzoek willen gaan meenemen om trends in verspreiding te bepalen.

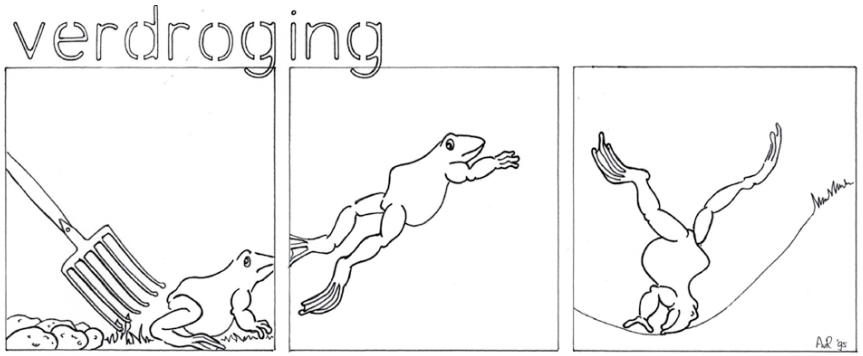
Toepassing trefkansen bij inventarisatieprotocol reptielen

Uit de trefkanscijfers zijn verder nog protocollen af te leiden om locaties waar een of andere ingreep wordt gepland afdoende te inventariseren op reptielen. Als men daarbij min of meer dezelfde methode hanteert als in het meetnet, kan men namelijk het aantal bezoeken bepalen dat nodig is om te concluderen of een soort er al dan niet voorkomt, rekening houdend met de dag van het jaar. De formule om het aantal bezoeken te bepalen dat nodig is om met een zekerheid van 95% de afwezigheid van een soort vast te kunnen stellen is namelijk ook te schrijven als: $P_n = 1 - ((1 - p_1)(1 - p_2)(1 - p_3)\ldots(1 - p_n))$. Hierbij is p_1 de trefkans van een soort op datum van het eerste bezoek, p_n de trefkans van een soort op de datum van het laatste bezoek en die kansen zijn af te lezen uit bovenstaande grafieken.

Een verfijning is om onderscheid te maken naar locaties met hoge of lage dichtheid. Als een soort ergens in hoge aantallen voorkomt is deze eerder te ontdekken dan bij lage dichtheid. Zo blijkt de trefkans voor de muurhagedispopulatie langs de spoorlijn Boschpoort die sinds 2008 in de gaten wordt gehouden veel lager (35%) dan bij de Lage Fronten. Dat komt ongetwijfeld doordat de aantallen muurhagedissen langs de spoorlijn heel laag zijn. Maar het is niet zo gemakkelijk om aan te geven hoeveel de trefkans precies lager ligt bij lagere dichtheid om de eenvoudige reden dat we de werkelijke dichtheid meestal niet kennen. We hebben wel informatie over waargenomen aantallen per route, maar om daaruit het aantal af te leiden dat er werkelijk zit vergt kennis over de trefkans. Dat is niet de kans om een soort waar te nemen, maar de kans om een individueel exemplaar van een soort waar te nemen. Dat vergt een andere statistische methode die we in de toekomst ook gaan toepassen.

Arco van Strien en Marnix de Zeeuw

Dank gaat uit naar Tom van der Meij voor het kritisch doornemen van een eerdere versie van dit artikel.

Cartoon: Arnold van Rijsewijk

Niet te snel opgeven

De boswachter van Staatsbosbeheer (Wouter de Vlieger) vroeg mij drie jaar geleden een locatie in het Drents-Friese Wold op reptielen te monitoren. Het betrof een vrij groot veentje. Daar waren in 1995 drie adders gesignaleerd. De laatste waarneming van een adder was van het jaar 2000. Daarna was niets meer in die omgeving gezien. De afgelopen drie jaar had ik er ook niets waargenomen.

Ik besloot nog eenmaal te gaan kijken. Het was druilerig weer bij een temperatuur van 15 graden. Ik liep er een half uur in de regen door de natte dophei en besloot ook nog even de nattigheid rond het ven in te gaan. En daar zag ik een prachtig addervrouwtje. Ik was stom verwonderd en tegelijk bijzonder gelukkig met deze waarneming. Niet te snel opgeven dus!

Bastiaan Walpot

Oproep Telformulieren Meetnet Amfibieën

Het amfibieëntelseizoen is weer geëindigd en hierbij de terugkerende vraag voor het retourneren van de telformulieren. Volgens de handleiding vindt de laatste telronde uiterlijk in augustus plaats (juvenielen en groene kikkers). Een uitzondering is de vuursalamander, deze wordt ook in de herfst geteld.

Het formulier kan gestuurd worden naar:
Stichting RAVON
T.a.v. Meetnet Amfibieën
Postbus 1413
6501 BK Nijmegen

De RAVON Werkgroep Monitoring is op 25 november 2011 verhuisd naar een ander kantoor. Van oudsher waren we werkzaam vanuit het Zoölogisch Museum Amsterdam, maar dit instituut is gefuseerd met Naturalis tot het NCB Naturalis te Leiden. Ons nieuw onderkomen is IBED wat ook een afdeling is de Universiteit van Amsterdam (UvA). Het mailadres en telefoonnummer blijft gelijk alleen het bezoek- en postadres veranderd. Dus voor degene die nog hun telformulier moeten opsturen (bij deze tevens de oproep het te doen!) kunnen onderstaand adres gebruiken (maak voor de zekerheid wel een kopie voor het op de bus gaat).

Het nieuwe adres is:
RAVON Werkgroep Monitoring
p.a. IBED/UvA, Kamer C4.169
P.O. Box 94248
1090 GE Amsterdam

Peuteren in de Grensmaas

Een aantal keer per jaar ga ik sportvissen in de Grensmaas. De Grensmaas is het traject tussen Borgharen en Linne en behoort tot de middenloop van de Maas. De Maas is hier niet bevaarbaar en het bodemsubstraat bestaat grotendeels uit zand- en grindbanken. In de winter is hij niet te bevissen door de grote afvoer van regenwater. In de zomer valt de rivier bijna droog en ontstaan er naast de hoofdstroom enkele nevengeulen die dan iets weg hebben van kleine beekjes. Door mijn contacten met plaatselijke vissers krijg ik regelmatig door wat ze hier zoal boven water halen; de laatste jaren zelfs enkele meervallen van anderhalve meter.
Op 11 augustus ging ik dan ook op pad om hier te gaan vissen. Deze keer niet met zwaar materiaal wat hier gebruikelijk is, maar met een lichte uitrusting om kleine vissen te vangen en om vervolgens eens op naam proberen te brengen. Gewapend met emmertje, cuvet en een fototoestel wist ik in twee uur tijd zo'n 30 visjes te verschalken. Naast de nodige blankvoorns, baarzen een snoekbaarsje van tien centimeter en enkele witvisjes die ik niet meteen op naam kon brengen, bleek ook een elrits te hebben toegehapt. Binnen vijf minuten had ik er nog een. Aangemoedigd door dit resultaat ben ik op 16 augustus teruggegaan en met behulp van de vriend van mijn dochter werden er nu nog eens tien elritsen gevangen. Het lijkt er dus op dat hier grotere aantallen elritsen voorkomen.
Het voorkomen van de elrits in de Grensmaas was mij niet bekend. Later bleek dat RAVON eind juni op Natuurbericht meldde dat tijdens de actieve monitoring van 2011 in de Grensmaas 85 elritsen waren gevangen. De soort was tijdens deze monitoring slechts eenmaal eerder aangetroffen, namelijk in 2008. Destijds werden zeven exemplaren gevangen. Op basis van de lengte-opbouw blijkt het om een zich voortplantende populatie te gaan.

Prachtige elrits gevangen in de Grensmaas (Foto's: Hans Moonen)

Meerval uit de Grensmaas van 1.5 meter en 23 kg (Fotograaf anoniem)

Hans Moonen

Een bijzondere zandhagedis

Wilfried de Jong telt al jaren reptielen net ten zuiden van Nijmegen. Op 15 augustus viel hij met de neus in de boter: naast 6 gladde slangen en 26 normale zandhagedissen ook een hele bijzondere zandhagedis: een a-melanistisch exemplaar. Dit zijn dieren waarbij het zwarte pigment ontbreekt.

Gladde slangen waarnemen in de Peel

De auteur Peter Keijsers telt al geruime tijd de gladde slangen in de Peel. Afgelopen winter is er nabij zijn trajecten hard gewerkt aan habitatverbetering voor o.a. de gladde slang. Deze werkzaamheden zorgden voor nogal wat ophef, tot in de Tweede Kamer aan toe! Hieronder een dagboek over Peters omzwervingen en ervaringen in dit deel van de Peel.

Zomerbiotoop
In voorgaande jaren tref ik in de Peel eind april – begin mei de eerste gladde slangen aan in de zomerbiotopen. Dit jaar heb ik in april en mei enkele keren deze plekken bezocht, maar door het vaak te warme weer of te felle zonneschijn heb ik tot 1 juni nog niet veel slangen kunnen waarnemen. Daarnaast moest ik bij geschikt inventarisatieweer (bewolkt en 20 graden) vaak een keuze maken, want naast mijn gladde slangen-onderzoek ben ik met Ton Lenders en Tim Leerschool adders aan het inventariseren op de Meinweg. De beste plekken om gladde slangen waar te kunnen nemen is in de zogenaamde zomerbiotopen. Zomerbiotopen zijn voor drachtige gladde slangen de meest ideale plekken in het leefgebied waar ze hun gehele draagtijd verblijven en waar uiteindelijk ook de jongen worden geboren. Zomerbiotopen zijn soms maar enkele vierkante meters groot, maar zijn een heel belangrijke plek binnen het leefgebied van de gladde slang.

Woensdagmorgen 8 juni 2011
Na een tiental weken van veel zonneschijn, hoge temperaturen en weinig regen is het sinds een aantal dagen wat minder warm en hier en daar is wat regen gevallen. Met een dagtemperatuur van rond de twintig graden en veel bewolking is het momenteel het ideale weer om gladde slangen waar te kunnen nemen.
De afgelopen dagen ben ik dan ook intensief op zoek gegaan naar gladde slangen in de Peelgebieden. In de mij bekende zomerbiotopen heb ik de laatste dagen behoorlijk wat gladde slangen kunnen waarnemen. Een zomerbiotoop in de Mariapeel scoort daarbij tot nu toe het hoogst met op 1 juni 10 volwassen vrouwen en 3 volwassen mannen. Al deze slangen heb ik op deze dag waargenomen tussen 9.00 en 11.00 uur. In negen andere bezochte zomerbiotopen variëren de waargenomen aantallen tot nu toe tussen de 1 tot 5 slangen per zomerbiotoop. In twee zomerbiotopen heb ik tot nu toe nog geen enkele gladde slang waargenomen. Daarbij moet ik wel vermelden dat ik deze zomerbiotopen nog niet allemaal bezocht heb onder de meest ideale weersomstandigheden voor gladde slangen.
Nadat ik tot nu toe in het heringerichte deel van de Deurnesche Peel al vele dagen intensief heb gezocht naar gladde slangen krijg ik stilaan het gevoel dat er door de werkzaamheden van afgelopen winter mogelijk toch veel schade is aangericht aan de gladde slangenpopulatie in het gebied. In de vier mij bekende zomerbiotopen in het gebied waar de werkzaamheden zijn uitgevoerd heb ik tot nu toe nog maar enkele gladde slangen waargenomen. In voorgaande jaren had ik begin juni vaak al meer dan twintig gladde slangen op en in de omgeving van deze vier zomerbiotopen waargenomen. Vandaag wordt het weer een ideale dag om gladde slangen waar te nemen. Overwegend bewolkt en rond de twintig graden.

Domin Dalessi met gladde slang

Woensdag 8 juni en donderdag 9 juni
Ik ben in het heringerichte gebied in de Deurnesche Peel op zoek geweest naar gladde slangen. Op woensdag had ik geen enkele slang in het gehele gebied. Op donderdag had ik één vrouwtje gladde slang in het zomerbiotoop langs een onverharde weg en twee vrouwtjes gladde slang langs een geasfalteerde weg: een enorm mager resultaat aangezien ik in voorgaande jaren rond deze tijd vaak al meer dan twintig slangen in dit gebied heb waargenomen.

Gladde slang

Habitat gladde slangen na herstel

Zaterdag 11 juni
Ik heb van 9 tot 16 uur mijn twee monitoringsroutes gelopen. Deze routes liggen niet in het heringerichte gebied, maar op ongeveer 1 kilometer ten oosten van het gebied aan de andere kant van het kanaal van Deurne. Ondanks voortreffelijk gladde slangenweer heb ik echter niet één slang kunnen vinden. Om 15.00 uur was er een korte maar hevige regenbui waarna de zon heel even fel tevoorschijn kwam. Normaal komen de slangen dan boven op de vegetatie liggen, maar hoe goed ik ook zoek, de slangen laten zich niet zien.

Zaterdag 18 juni 2011
De weermannen melden voor vandaag onstuimig weer met plaatselijk veel regen. Ondanks deze voor gladde slangen niet bepaald ideale weersomstandigheden mail ik mijn medeonderzoeker Domin Dalessi dat als het weer enigszins redelijk wordt, ik toch even naar de Peel zal gaan. Tot nu toe heb ik dit voorjaar in het heringerichte gebied in de Deurnesche Peel nog maar 3 vrouwen gladde slang en 1 man gladde slang gevonden. Bij elk bezoek aan dit gebied stel ik mij steeds weer de vraag of de werkzaamheden in het gebied niet te rigoureus zijn uitgevoerd, en of er bij het ruimen van de bomen geen overwinteringsgebieden van de gladde slang zijn vernietigd, en of de gladde slangen niet door de zware machines zijn platgedrukt in hun overwinteringsplekken. Vandaag zal ik een antwoord krijgen op mijn vraag.
Om 9.30 uur ben ik bij het zomerbiotoop. De lucht is wild en donker en de wind jaagt over de vlakten, maar het is droog. Al direct vind ik in de berm de 2 vrouwen gladde slang op hun vaste plek. Ik zoek de wegberm verder af en vind nog 2 vrouwen gladde slang op een plek waar ik in het verleden nog nooit een gladde slang heb gevonden. Vervolgens loop ik langs een onverharde weg en zoek eerst naar slangen aan de ene kant van de weg. Aan het einde van het pad staat de teller op nul slangen. Ik loop langs de andere kant terug. Halverwege bevindt zich hier het momenteel beste zomerbiotoop van gladde slangen in de Deurnesche Peel. Al direct aan het begin van dit zomerbiotoop vind ik de eerste volwassen gladde slangen vrouw. Na 100 meter eindigt het zomerbiotoop en heb ik 9 vrouwtjes en 2 mannetjes gevonden! Twee uur gladde slangen zoeken en 15 volwassen slangen vinden. Ik ben een zeer gelukkig man. Wat ik vreesde is gelukkig niet bewaarheid. De werkzaamheden van afgelopen winter hebben waarschijnlijk geen schade toegebracht aan de gladde slangenpopulatie in het gebied. Wat mij deze morgen wel enigszins verwondert is dat de slangen zich niet verschuilen voor de toch wel erg harde wind, maar juist open en bloot op de zandige bodem vol, in de wind liggen.

Ik besluit om ook nog naar het grootste zomerbiotoop in de Mariapeel te gaan. Bij aankomst zie ik een groep van meer dan dertig druk kwetterende wandelaars het zomerbiotoop, dat langs het doorgaande pad is gelegen, passeren. Ik verwacht dat de slangen hierdoor zijn verstoord en hun schuilplaats hebben opgezocht. Mijn verbazing is groot als ik zie dat er zelfs nog 4 slangen in het midden op het zandige deel van het pad liggen. Niet verscholen, maar open en bloot vol in de wind.
De wandelaars zijn er, waarschijnlijk zonder ze op te merken links en rechts langs gewandeld. Ze hadden er zo op kunnen trappen, maar dat is gelukkig niet gebeurd. Soms vraag ik mij af, waar de door de natuur wandelende mensen naar kijken. Over een afstand van minder dan honderd meter tel en fotografeer ik binnen één uur 11 vrouwtjes en 2 mannetjes. Bij de laatste foto's gaat de flits steeds af. De lucht wordt wel erg donker.
Onder deze ideale weersomstandigheden had ik nog graag het doorgaande pad tot aan het Biologisch Station en een tweede op 1 kilometer van deze plek verwijderd zomerbiotoop af willen zoeken, maar ik begeef me richting auto, waarin zich mijn regenjack en paraplu bevinden. Op 200 meter van mijn auto verwijderd gaan de Hemelsluizen open en de windvlagen zorgen ervoor dat ik binnen de minuut door en door nat ben. Het kan de pret niet drukken en er komt zelfs een euforisch gevoel over mij heen. Dat ik vandaag in drie uur tijd 28 gladde slangen heb waargenomen in deze weersomstandigheden had ik toen ik vanmorgen vanuit België naar de Peel vertrok niet verwacht. Maar het allerbelangrijkste is dat ik vandaag weer een goed gevoel heb gekregen over de gladde slangen in het heringerichte gebied van de Deurnesche Peel.
Bij thuiskomst bel ik Domin Dalessi en vertel mijn verhaal.

Peter Keijser met gladde slang

Voorlichtingsbord

Domin had amper 15 kilometer van de Peel vandaan de gehele morgen alleen maar regen gezien en het was dan ook geen moment in hem opgekomen om naar de Peel te komen. Zo zie je maar weer, dat inventariseren van gladde slangen en het waarnemen van hoge aantallen vaak momentopnamen zijn. Ben je op het juiste moment niet op de juiste plaats dan kun je veel missen, maar ben je op het juiste (meestal niet op voorhand te voorspellen) moment op de juiste plaats dan kan dit niet verwachtte waarnemingen of aantallen opleveren. Het onverwachte is dan ook wat inventariseren zo boeiend maakt.

Woensdag 29 juni 2011
Na een week vakantie ben ik weer terug in Bocholt. Het was gisteren ruim 36 graden. Geen temperatuur voor mens en dier. Vannacht is er een stevig onweer over België en Nederland getrokken met als gevolg een flinke daling van de temperatuur naar 20 graden. De zon zal zich volgens de weermannen vandaag niet laten zien. Met een beetje een dubbel gevoel besluit ik om toch op zoek te gaan naar gladde slangen in de Peel. Ik ben om 9.30 uur bij het zomerbiotoop in de Mariapeel. Waar ik 11 dagen geleden bij een vergelijkbare temperatuur, maar toen met een felle wind binnen één uur 13 volwassen gladde slangen aantrof is er vandaag na enkele keren op de zomerplek heen en weer te hebben gelopen niet één slang te bespeuren. Ik besluit langs enkele kilometers wegberm in het gebied op zoek te gaan naar slangen, maar ook hier is geen slang te bespeuren. Als ik terug ben op het zomerbiotoop vind ik toch nog één volwassen vrouw gladde slang. Verder speurwerk op het zomerbiotoop levert niets meer op.
Ik rijd naar het heringerichte gebied in de Deurnesche Peel. In het zomerbiotoop waar ik 11 dagen geleden 4 slangen had aangetroffen kan ik vandaag geen enkele slang ontdekken. Ik loop naar het zomerbiotoop langs de onverharde weg, niet één slang te bespeuren. Ik besluit nog een keer op en neer te lopen en de moeite loont zich. Één volwassen vrouw gladde slang, maar ook hier lagen 11 dagen geleden niet één slang, maar 11 volwassen gladde slangen. Ik zoek nog op twee plekken waar ik in het verleden wel eens slangen heb gezien, maar er is geen slang te vinden. Ondanks een bewolkte hemel en een temperatuur van rond de 20 graden, dus normaal best goed gladde slangenweer, is er vandaag toch weer iets wat de gladde slangen weerhoudt om uit hun overnachtingsplek of de beschutting van de vegetatie te voorschijn te komen. Mijn voorgevoel vanochtend is het juiste geweest. De bodem en vegetatie geven nog voldoende warmte af om de gladde slangen op bedrijfstemperatuur te houden.

Zaterdag 2 juli 2011
Het is deze morgen half bewolkt en afgelopen nacht was een erg frisse nacht. Ik heb afgesproken met Domin Dalessi. Om 9.00 uur zijn we in de Mariapeel. Het heeft schijnbaar flink geregend in de Peel, want de vegetatie is erg nat. We lopen naar het zomerbiotoop, maar er is geen slang te vinden. Te nat of te fris? We besluiten het pad tot aan het Biologisch Station af te speuren. Langs het pad vinden we twee levendbarende hagedissen waarvan een dood exemplaar en bij het Eikje aan het eind van het pad ligt 1 vrouwtje. De temperatuur wordt wat gladde slangvriendelijker en af en toe schijnt de zon. Op de terugweg vinden we bij het zomerbiotoop vier volwassen vrouwen. We besluiten het pad naar het Biologisch Station nog een keer af te speuren, maar vinden geen slangen of hagedissen. Terug bij het zomerbiotoop ligt er op een andere plek nog één vrouwtje. Totaal voor de Mariapeel deze morgen zes vrouwtjes. Domin moet naar huis en ik ga naar de Deurnesche Peel. Bij het zomerbiotoop aan de Eikenlaan vind ik twee vrouwtjes. De zon komt af en toe te voorschijn en maakt het dan drukkend warm. Gladde slangen die nu in de zon liggen zullen zeker de beschutting van de vegetatie op gaan zoeken. Ik loop naar het zomerbiotoop langs de onverharde weg. Met wat geluk vind ik toch nog twee volwassen vrouwen die bijna geheel in de vegetatie verborgen zitten.
Ondanks de op dit moment te felle zon toch nog vier gladde slangen kunnen vinden.

Mijn waarnemingen op zaterdag 18 juni hebben er voor gezorgd dat ik er nu van overtuigd ben dat de werkzaamheden in de Deurnesche Peel in eerste instantie geen nadelige gevolgen hebben voor de gladde slangen. Waar ik me wel zorgen over maak is dat de gecreëerde openheid weer zo snel dichtgroeit met varenopslag. Dit was ook het geval na de werkzaamheden enkele jaren geleden in het zuidelijke deel van de Deurnesche Peel ten noorden van de Oude Peelstraat. Overigens is de uitbreiding van de varenopslag en het daardoor dichtgroeien van wat jarenlang geschikte open zonplekken voor de gladde slangen waren, ook het geval op één van mijn monitoringroutes in de Deurnesche Peel. Een open turfkant, die vele jaren als zomerbiotoop ruimte bood aan tot wel 12 gladde slangen vrouwen is de afgelopen vijf jaar volledig overwoekerd door varens. Dit jaar moet ik op deze plek nog de eerste gladde slang vinden. Overigens zijn op deze plek voor het laatst in 1960 werkzaamheden uitgevoerd.

Peter Keijsers

Meetnet Amfibieën: resultaten 2010

Edo Goverse (RAVON) & Tom van der Meij (CBS)

Gewone pad rustend aan het wateroppervlakte tijdens het voortplantings-seizoen in de Schoorlse Duinen (NH) (Foto: Thijs Broekkamp)

Kikkers

De **bruine kikker** is wederom de meest waargenomen amfibiesoort binnen het Meetnet en is over de jaren heen gevolgd in 1.233 wateren! De soort laat nog steeds een **matige toename** zien, ondanks de lichte daling die de soort over de laatste jaren vertoont. Desalniettemin is de bruine kikker binnen het Meetnet 30% vaker waargenomen ten opzichte van het startjaar 1997.

De **heikikker** wordt gevolgd in 229 wateren en laat binnen het meetnet een **stabiel** voorkomen zien. Er zijn nog verschillende regio's waar de heikikker nog niet (afdoende) wordt gevolgd waardoor het wegen van de indexen voor de soort niet mogelijk is. De gewenste uitbreiding laat helaas nog op zich wachten. Op de RAVON website onder het kopje monitoring/Meetnet Amfibieën is na te lezen welke gebieden dit zijn.

De **boomkikker** heeft laat een **sterke toename** zien en is gevolgd in 475 wateren. De terugval die in 2009 plaatsvond heeft gelukkig niet doorgezet. Het lijkt er op dat de explosieve groei uit de jaren rond de eeuwwisseling min of meer is gestopt en dat de populaties nu zijn gestabiliseerd. Maar deze index kan nog veranderen omdat de gegevens van de Achterhoek nog niet zijn verwerkt. Lokaal wordt er her en der nog wel succes geboekt. Zo zijn enkele nieuwe natuurontwikkelingsgebieden in Zeeuws-Vlaanderen bekroond met de komst van de boomkikker: gefeliciteerd!

Het **groene kikkercomplex** laat een **matige toename** zien. Het groene kikkercomplex is een optelsom van de groene kikker onbepaald (plonzen), poelkikker, meerkikker en bastaardkikker. Bij elkaar is het complex waargenomen in 1.190 wateren verspreid door heel Nederland heen. De index- en trendberekeningen van **meerkikker** en **poelkikker** afzonderlijk zijn een afgeleide van het groene kikkercomplex van de locaties waarvan bekend is dat meer- of poelkikker er voorkomt. Beide soorten laten een **stabiel** voorkomen zien. Met de vorige nieuwsbrief is een zoekkaart gestuurd en hopelijk gaan meer en meer waarnemers op de afzonderlijke soorten letten. Op het telformulier mag op de voorzijde de procentuele schatting worden geschreven als het gemixte populaties betreft.

Salamanders

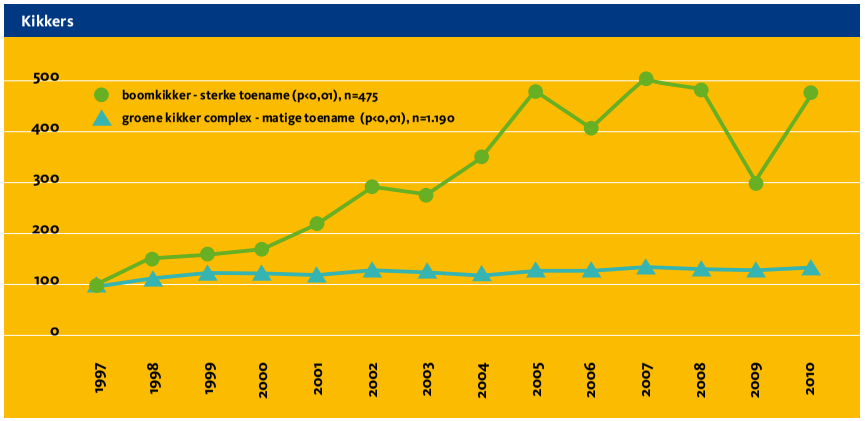
De **kleine watersalamander** krijgt ook met de trendberekening van 2010 een **matige toename** als beoordeling. Nooit eerder is de soort zo vaak waargenomen als in het afgelopen seizoen. Deze meest algemene watersalamander is gevolgd in 1.037 wateren.

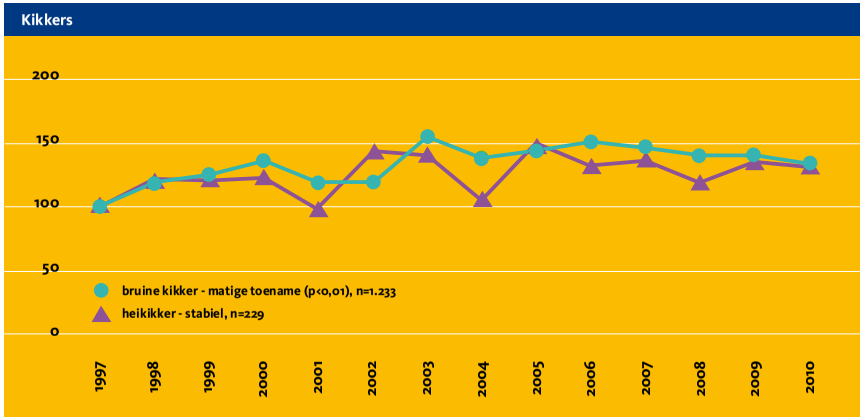
De **vinpootsalamander** heeft, na twee jaar niet, weer een betrouwbare beoordeling! De soort komt van nature alleen voor beneden de grote rivieren en wordt momenteel gevolgd in 68 wateren en laat een **stabiel** voorkomen zien. De bijdrage van de groep waarnemers rondom Kampina heeft hier zeker een bijdrage aan geleverd.

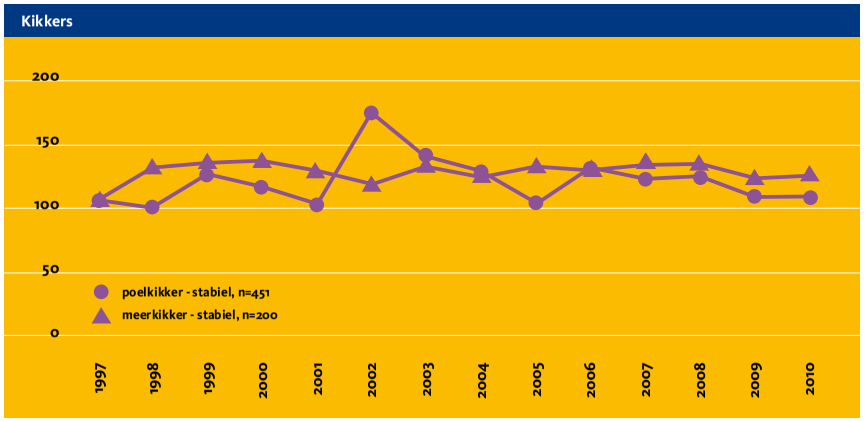
De **kamsalamander** heeft wederom een **matige toename** als beoordeling. Over de jaren heen is de soort gevolgd in 277 wateren. Het blijft een van de belangrijkste soorten binnen het Meetnet en voor enkele specifieke gebieden (o.a. Natura2000) zijn we naarstig op zoek naar nieuwe waarnemers.

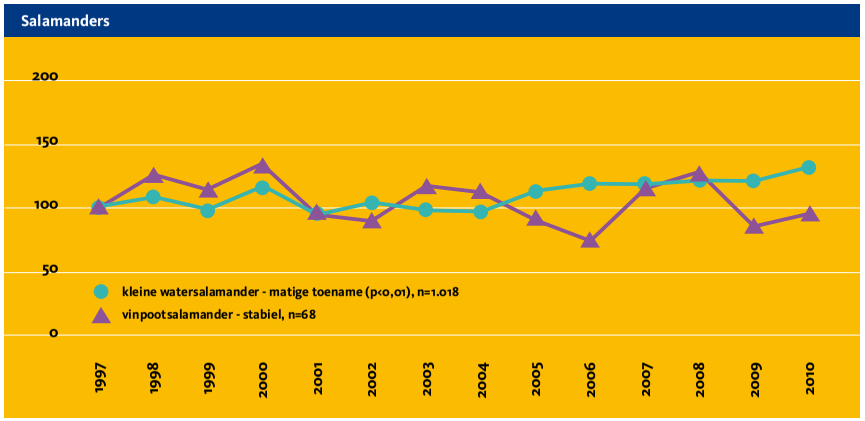
De **Alpenwatersalamander** heeft ook wederom een **matige toename** als beoordeling. De soort wordt gevolgd in 293 wateren, allemaal beneden de grote rivieren, op zeven locaties in Drenthe na. Ook in Zeeland komt de Alpenwatersalamander voor, zij het met een zeer beperkte verspreiding. In Zeeuws-Vlaanderen aan de Belgische grens zijn een paar gebieden met een zandbodem en juist daar zit de soort. Acht Zeeuwse wateren doen mee met de indexberekeningen.

De **vuursalamander** heeft helaas nog steeds geen betrouwbare beoordeling, ondanks de inspanningen van diverse vrijwilligers. De soort kan het beste in het vroege voorjaar of late najaar gezocht worden, onder zware omstandigheden ('s avonds in het donker tijdens zware regenval met een temperatuur boven de 8°C). Ondanks het ontbreken van een beoordeling is er wel wat te melden over de soort. 2009 was een relatief goed jaar en er zijn veel salamanders geteld. Helaas hebben dezelfde tellers in 2010 juist bijna geen vuursalamanders gezien. Het blijft vooralsnog speculeren wat er gaande is, maar de situatie heeft onze aandacht. In 2009 zijn ook nieuwe waarnemers gevonden die bij enkele beken nabij het Vijlenerbosch weer zoeken naar de vuursalamander. Dat is ook gebeurd in 2010 met de vondst van een vuursalamander als klapper.

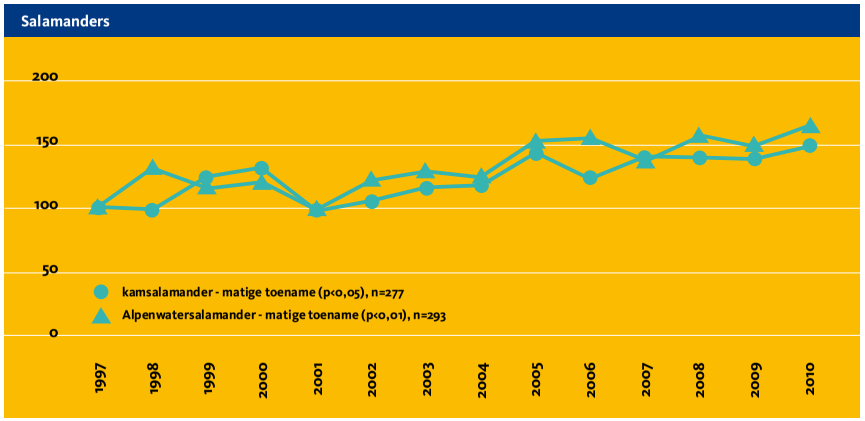

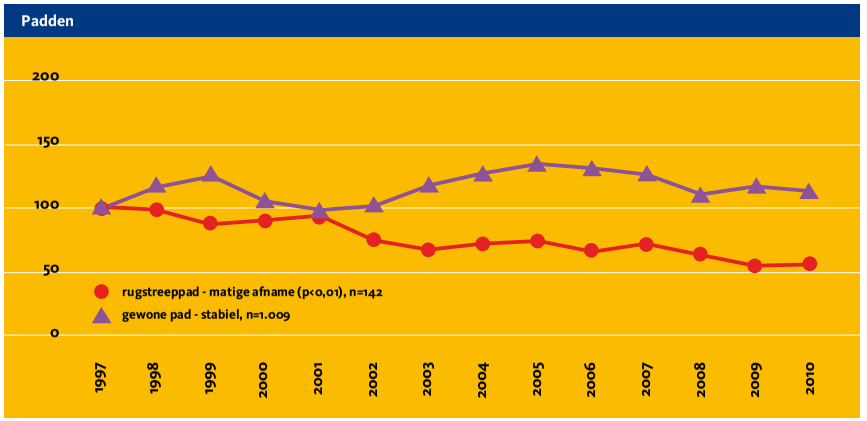

Padden

De meest algemene pad van Nederland, de **gewone pad**, heeft binnen het Meetnet een **stabiel** voorkomen en wordt gevolgd in 1.088 wateren. Hoewel het voorjaar relatief koude nachten kende hebben de padden toch hun voortplantingswater gevonden. Ondanks deze beoordeling ontvang ik uit de duinregio soms wel de opmerking dat men minder padden tegenkomt dan in voorgaande jaren. We zullen in de gaten houden of dit structureel is of dat het bij de gangbare fluctuatie hoort.
De **rugstreeppad** blijft onze extra aandacht vragen. De rugstreeppad heeft jaren van achteruitgang gekend en zijn beoordeling is weer een **matige afname** (n=142 deelgebieden). Het lijkt er op dat de afname gekenterd is. In 2010 zijn relatief evenveel rugstreeppadden waargenomen als in 2009. Samen met het CBS zijn we ook de indexen nader aan het analyseren. Het rugstreeppaddenseizoen kende een vliegende start. Eind april had het geregend en waren er dagen met temperaturen boven de 20°C. Begin juni was qua temperatuur ook goed, alleen stond er veel wind wat het luisteren bemoeilijkt, en het bleef droog. Half juni kelderde de temperatuur. In De Bilt werd op 22 juni een avondtemperatuur gemeten van 4°C! Ook de maand juli kende meerdere koele avonden onder de 10°C, maar sloot wel erg nat af.
De **knoflookpad** is momenteel niet representatief opgenomen in het Meetnet. In de volgende nieuwsbrief komen we uitgebreid terug op de soort.
De **vroedmeesterpad** laat wederom een **stabiel** voorkomen zien. Alle beschermingsmaatregelen ten spijt laat de soort geen positieve reactie zien. De soort wordt professioneel gevolgd door het scheppen naar larven. In 2010 zijn er enkele nieuwe voortplantingswateren bijgekomen, maar er zijn ook diverse poelen waar geen voortplanting is waargenomen.

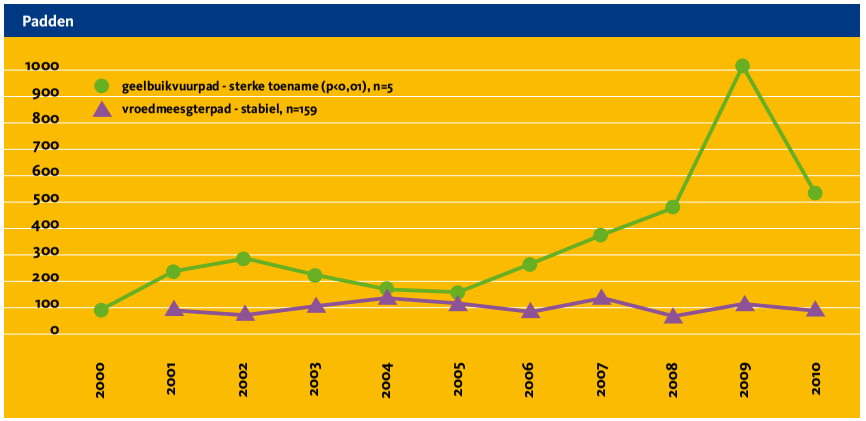

De **geelbuikvuurpad** laat in zijn vijf natuurlijke leefgebieden over de hele linie een **sterke toename** zien. Het jaar 2010 was cijfermatig een relatief goed jaar, maar valt natuurlijk niet te vergelijken met het super-jaar 2009 (wat werd veroorzaakt door de grote aanwas in 2008). De situatie is en blijft wel erg zorgelijk. Het blijft een feit dat er in 2010 maar 422 (sub)adulte dieren zijn geteld... De grootste populatie is ineens teruggezakt tot het niveau van voor 2007...

Gewone padden in amplex onder water; op de voorgrond is een eiklomp van de bruine kikker zichtbaar (Foto: Thijs Broekkamp)

Onder water in Leiden: Leids Grachten-onderzoek – voor elk wat wil(d)s

Bewoners in het noordoostelijk deel van de Leidse binnenstad, Havenwijk-Zuid, zien sinds 2009 vanaf de bruggen geregeld 'grote vissen' zwemmen. Ze zijn dan ook reuze benieuwd naar wat er nog meer leeft in de steeds helder wordende grachten. Tot op heden werd nog geen vissenonderzoek in de wateren van deze wijk uitgevoerd. Daarom is dit jaar een visseninventarisatie en monitoringsonderzoek gestart in een aantal van deze grachten, waarbij gegevens worden verzameld door te snorkelen. De nieuwe gegevens worden toegevoegd aan de database van de Visatlas Zuid-Holland. Doordat er nog weinig bekend is over het voorkomen van vissen in grachten, wordt er met de extra Leidse data weer een flinke sprong vooruit gemaakt.

Havenwijkbewoners bestuderen ... bewoners!

Aaf Verkade inventariseert sinds mei 2011 enkele keren per week snorkelend het onderwaterleven in de grachten. Door de verbluffende resultaten (er zitten bijzonder veel verschillende soorten en grote exemplaren bij) zou ze graag een langdurig monitoringsonderzoek opzetten. Ze krijgt daarbij hulp van wijkgenoot Frans Hagedoorn, RAVON, Sportvisserij Nederland en diverse lokale instanties. Het onderzoek wordt professioneel opgezet, waardoor het mogelijk wordt om een goed beeld te krijgen van de soortendiversiteit, de verspreiding, het territoriumgebruik en de levensvatbaarheid van populaties van vissen in deze wijk.

Ruisvoorn, blankvoorn, zeelt, karper, brasem en snoek worden tijdens de snorkeltochten vaak gezien. Na invoer van de data op Telmee.nl werd al inzichtelijk dat naar gelang de temperatuur van het grachtenwater stijgt, er minder "grote" vissen worden waargenomen. Dit kan mogelijk ook verklaard worden door toename in (weelderige) groei van de gele plomp als gevolg van een temperatuurstijging. Zeelten verschuilen zich dan veel gemakkelijker en zijn dus moeilijker waar te nemen door een snorkelaar!

De waarnemingen van exoten, met name geleedpotigen, is een extra stimulans om dit werk te doen. Zo zijn de Chinese wolhandkrab, de Zuiderzeekrab en de gevlekte Amerikaanse rivierkreeft al gesignaleerd.

Snoek 'Muurbloempje' (© Snorkelparadijs.nl)

Schepnet vs. Snorkelen

Bureau Stadsnatuur Rotterdam (bSR) onderzoekt in opdracht van de gemeente Leiden sinds 2006 tweejaarlijks de stadsnatuur. Sinds 2008 worden in zestien watergangen de vissen geïnventariseerd, waarbij gebruik wordt gemaakt van schepnetten. De grachten van de Havenwijk-Zuid worden echter niet bemonsterd. En inventarisatie m.b.v. schepnetten levert ook heel andere resultaten op dan de snorkelmethode, omdat bij die laatste techniek de dieren redelijk ongestoord in hun eigen biotoop worden geobserveerd. Een leuk voorbeeld van dit verschil is dat bSR's 'gemiddeld gevangen' zeelt 5 cm is en dat de door Aaf geobserveerde zeelten gemiddeld zo'n 40 cm lang zijn! De gevolgde snorkelmethode is (in elk geval voor Leiden) uniek. Aaf stuitte daarmee wel op een probleem: volgens de Algemeen Plaatselijke Verordening (APV) is zwemmen in openbaar water verboden. Daarom heeft ze bij de gemeente een aanvraag ingediend voor een officiële ontheffing.

In actie tijdens Leids grachtenonderzoek (®Picture Partners Holland)

Op zoek naar vissen (© Cazandra-Photographs)

Smoelenboek, natuurbeleid en waterbeheer

Sponsoring door Kodak heeft geleid tot een hoge kwaliteit van filmpjes en foto's. Met de duidelijkste opnamen is een 'Smoelenboek' samengesteld, dat bestaat uit afbeeldingen van individuele vissen met herkenbare littekens. Diverse geïdentificeerde dieren worden tijdens de snorkeltochten regelmatig (en vaak op dezelfde locaties) teruggezien.

Al deze waarnemingen leveren nuttige informatie op voor het (gemeentelijk) natuurbeleid en het waterbeheer. Aaf en Frans, hopen dan ook dat ze dit project de komende jaren officieel mogen voortzetten, zodat er een goed beeld ontstaat van de verrassende onderwaterwereld in de Havenwijk.

Voor meer informatie over dit project kunt u terecht op www.OnderwaterinLeiden.nl

Check de oude notitieboekjes nog eens en vraag eens rond

Hazelworm (Foto: Maaike Pouwels)

Voor het verspreidingsonderzoek reptielen en amfibieën staat er nog steeds een groot aantal 10x10 km-hokken open ter actualisatie. Alle waarnemingen gedaan binnen de periode 2007 t/m 2012 tellen! Neem daarom eens een kijkje op de website en graaf in je geheugen. Of vraag eens rond in je omgeving bij andere betrouwbare waarnemers of zij misschien de doelsoort de afgelopen jaren hebben waargenomen. Makkelijk herkenbare soorten als hazelworm, ringslang en rugstreeppad zitten bij veel mensen vaak nog in het geheugen. Ook deze mondelinge waarnemingen tellen en kunnen worden doorgegeven via Telmee.nl of Waarneming.nl. Een kans om tijdens de wintermaanden toch nog nieuwe 10x10-hokken af te ronden! Neem een kijkje op www.ravon.nl/verspreidingsonderzoek en klik op de kaart om te kijken welke hokken er nog bij jou in omgeving liggen.

Roerende elritsen

Begin juni ben ik met een klein groepje gaan vliegvissen in Limburg. Uiteraard kon ik het niet laten om het schepnet mee te nemen. Zeer opvallend was het veelvuldig voorkomen van jonge elritsen in de stilstaande warme zijwatertjes van de Grensmaas. In aansluiting daarop vonden we bij een ondiepe grindbank in de Roer circa 150 paaiende elritsen. Plaatselijk was de stroomsnelheid 1,5 m/sec. Deze hoge stroomsnelheid is van belang voor het 'schoon' houden van het grindbed. Dichtgeslibde grindbanken zijn namelijk ongeschikt als paaiplaats voor de elrits.

Arthur de Bruin

Elritsen op 'schoon paaisubstraat (Foto: Arthur de Bruin)

Verdrinkingsgevaar met een waadpak in diep water?

In de veldgids 'Het waarnemen van Zoetwatervissen' (Spikmans & de Jong, 2006) wordt voor het gebruik van het waadpak gewaarschuwd. Wanneer een persoon met een waadpak onder water terecht zou komen bestaat er kans op verdrinking. Daarom wordt vrijwilligers aangeraden om met twee personen op pad te gaan bij inventarisaties. Met meerdere personen op pad gaan motiveert natuurlijk en twee zien en vangen meer dan een. Maar is het gevaarlijk om in je eentje met waadpak aan te gaan inventariseren?

Tijdens een EHBO-cursus vanuit Waterschap Rijn en IJssel deed zich de kans voor om onder begeleiding van twee ervaren EHBO medewerkers te oefenen met een waadpak in diep water. Er werd gebruik gemaakt van een rubberen waadpak en de proefpersoon was gekleed in normale zomerkleding (lange broek, T-shirt en sokken). De watertemperatuur was 18˚C en de waterdiepte was maximaal drie meter. De proefpersoon liep vanaf de oever door dieper water totdat het pak begon vol te lopen. Ook werd er geoefend door vanaf een boot direct in diep water te vallen/duiken.

Het langzaam laten vollopen van het waadpak met (koud) water is natuurlijk een onaangename gebeurtenis maar er is geen enkele reden tot paniek. Door de waterdruk wordt het pak tegen het lichaam aangedrukt. Als het pak gevuld is met water is het drijfvermogen nagenoeg gelijk als bij het zwemmen met normale kleding. Het pak belemmert natuurlijk de bewegingen maar van een ongecontroleerde situatie is geen sprake en er kon op een normale manier gezwommen worden. Met een volgelopen pak kon zelfs in diep water een drenkeling gered worden. Ook kon er vanuit het water weer in een boot geklommen worden. Door daarna enkele seconden horizontaal op de oever te gaan liggen liep het pak weer leeg.

Bij het in het water vallen/duiken vanaf een boot, verzamelt zich lucht in het waadpak waardoor de voeten gaan drijven. De kans bestaat dat het lichaam onder water blijft en enkel de voeten als een boei boven water blijven uitsteken. Door het lichaam te draaien met het gezicht naar boven, komt het lichaam horizontaal in het water te liggen waarbij de lucht in het pak als drijver gaat fungeren. Zo kon er in alle rust naar de kant gezwommen worden.

De proef heeft aangetoond dat er in principe geen reden is om angstig te zijn voor het gebruik van een waadpak. RAVONners zullen in de praktijk alleen scheppen in sloten, beken en poelen met een geringe waterdiepte. Mocht het toch voorkomen dat je met een waadpak aan in dieper water terecht komt is er dus weinig tot geen reden tot paniek. Om met een gerust hart een waadpak te gebruiken kan het voor sommige mensen toch aan te raden zijn om het te water raken in een waadpak eenmaal onder gecontroleerde omstandigheden te ondergaan. Daarnaast blijft voorzichtigheid geboden wanneer alleen met waadpak wordt gevist, met name in wateren met dikke slib- of modderlaag.

Matthijs de Vos

Oefenen met het waadpak in diep water (Foto: Jan Post)

Ruim zevenduizend kilo aan amfibieën overgezet in Nederland

Uit de doorgegeven gegevens van de bij Padden.nu aangesloten paddenwerkgroepen blijkt dat 2011 een goed jaar was voor de amfibieëntrek. Per werkgroep zijn er gemiddeld 3,249 amfibieën overgezet waarmee 2011 het beste jaar is sinds de start van Padden.nu in 2007. Uitgaande van de naar schatting 110 werkgroepen in Nederland komt dat neer op een totaal van ruim 350.000 overgezette dieren! Uitgaande van een gemiddeld gewicht van 20 gram per dier betekent dat zevenduizend kilo amfibieën. De werkgroep met de hoogste aantallen was wederom Amerongen, maar liefst 31.674 amfibieën, of te wel ongeveer 633 kilo aan amfibieën werden veilig naar de andere kant van de weg getild! Meer en meer werkgroepen sluiten zich aan bij de website www.padden.nu. De teller staat inmiddels op 63.

Ook zeldzame beschermde soorten geholpen!

Gezamenlijk hebben de bij Padden.nu aangesloten werkgroepen in 2011 maar liefst 12 soorten amfibieën overgezet en één levendbarende hagedis. De gewone pad was verreweg het talrijkst, gevolgd door bruine kikker, kleine watersalamander en groene kikker. Er worden echter ook zeldzamere soorten overgezet zoals heikikkers, rugstreeppadden, kamsalamanders en zelfs op een enkele plek boomkikkers. Zo dragen de paddenwerkgroepen naast de directe bescherming van de individuen via het overzetten ook indirect bij aan de bescherming van soorten. Door het doorgeven van de waarnemingen worden populaties in kaart gebracht en kunnen deze gegevens bij beheer of toekomstige bestemmingsplannen worden gebruikt.

Verloop van de amfibieëntrek

2011 was een relatief koel en erg droog voorjaar. De amfibieëntrek is sterk gerelateerd aan de temperatuur en luchtvochtigheid. De eerste piek was op 13 maart toen de dagtemperatuur omhoog schoot naar zo een 15 graden en er ook wat neerslag viel. Deze piek werd gevolgd door een soortgelijke piek rond 24 maart toen wederom de temperatuur omhoog schoot maar het niet regende. De grootste piek was op 30 maart toen de temperatuur omhoog schoot in combinatie met regen. De grafiek van alle soorten samen wordt sterk beïnvloed door de enorme aantallen gewone padden waarbij de andere soorten in het niet vallen. In het verslag van Padden.nu staan ook de grafieken per soort weergegeven. Daaruit blijkt dat vroege soorten zoals kamsalamander en heikikker al duidelijk eerder aan de trek begonnen dan late soorten zoals de rugstreeppad en groene kikker. Het verslag bevat verder totaalaantallen per soort en per traject, knelpunten en een vergelijking met voorgaande jaren. Bekijk het complete verslag op www.padden.nu.

Overzetten tijdens de paddentrek en paartje gewone pad (Foto's: Jelger Herder)

Padden.nu

Het project Padden.nu is in 2007 gestart en heeft als doel door middel van uitwisseling van informatie en ervaring de samenwerking tussen locale paddenwerkgroepen te stimuleren. Het project draait rond de interactieve website www.padden.nu waarop paddenwerkgroepen hun eigen werkgroeppagina's hebben. Op de werkgroeppagina's staat informatie over de werkgroep, de trajecten en een grafiek met de actuele aantallen overgezette dieren (gekoppeld aan www.telmee.nl). Daarnaast bevat de website informatie over het opzetten van overzetacties, faunapassages en soorten. Ook zijn de oude nieuwsbrieven te downloaden (Paddenpraat). In de toekomst zal nieuws rondom padden.nu in schubben & slijm verschijnen.

“Rotvogels!”

Geregeld ontvangen we foto's van vogels met amfibieën en reptielen als prooi. Van een reiger met een kikker kijken we niet meer op maar er blijken veel meer vogelsoorten weleens een kikker, salamander of hagedis te pakken. Op deze pagina een collage van stoute vogels ...

Wilde eend met bruine kikker (Foto: John Bouwmans)

Blauwborst met kikker (Foto: Harry Nagel)

Blauwe reiger met groene kikker (Foto: Jaap la Brijn)

Spreeuw met kleine watersalamander (Foto: Henrie van Kleef)

Blauwe reiger met zandhagedis (Foto: Axel Duivenvoorden)

Ooievaar met ringslang (Foto: Zoltán Györi)

IJsvogel met kikkervis (Foto: Jeroen Stel /www.jeroenstel.nl)

Klapekster met levendbarende hagedis (Foto: Franciscus Koopman)

Blauwe reiger met amplex bruine kikker
(Foto: Jeroen Stel /www.jeroenstel.nl)

IJsvogel met kleine watersalamander (Foto: Marijn Heuts / www.destinationanywhere.nl)

Wilde eend met bruine kikker (Foto: Gert Hartman)

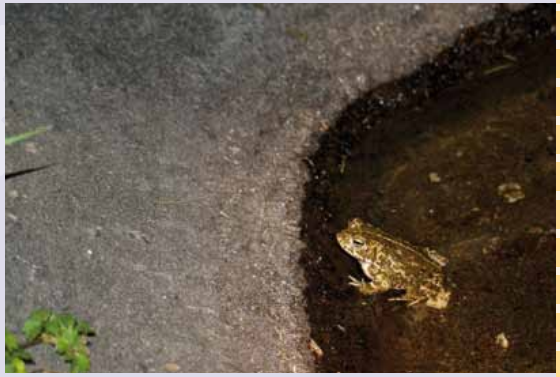
Catherina van der Slikke

Sinds 1970 houdt Catherina van der Slikke een populatie rugstreeppadden in Middelburg in de gaten, waarvoor de Gemeente Middelburg verantwoordelijk is.. De dieren zitten op een vrij geïsoleerde locatie in het centrum van de stad, in een parkje dat tot voor kort deel uitmaakte van Miniatuur Walcheren (een drukbezochte toeristische attractie, lijkt op Madurodam). Bruine kikker en gewone pad komen hier ook voor, maar de ondiepe geulen en poeltjes bieden in het bijzonder een geschikte leefomgeving voor de rugstreeppad. Catherina houdt zich al jaren bezig met het wel en wee van de amfibieën op deze locatie. Zo zorgde ze door afspraken met de afdeling Groenbeheer van de gemeente voor een aangepast maaibeleid, zodat jonge amfibieën niet fijn gemaaid worden zodra ze hun eerste stapjes aan land zetten. Daarnaast regelde ze dat de poeltjes jaarlijks worden afgewaterd en schoongemaakt met behulp van de brandweer.

Tot nu toe is 2011 een succesvol jaar voor de rugstreeppadden; er zijn maar liefst twaalf legsnoeren afgezet. Toen een van de belangrijkste voortplanting locaties van de rugstreeppadden (bestaand uit een betonnen geul) een lek vertoonde, heeft Catherina contact opgenomen met de gemeente zodat het lek direct gedicht werd. Toen er hierdoor weer een laagje water in bleef staan, waren er twee dagen later alweer snoeren afgezet!

Drie jaar geleden is de attractie Miniatuur Walcheren verdwenen van deze locatie. Met het verdwijnen van de attractie kwam voor de gemeente Middelburg de vraag in beeld: 'Wat te doen met de grond?'. Er zijn inmiddels plannen om op de locatie een nieuwe Schouwburg te bouwen. Samen met Kees Musters en Petroesjka Sterk maakt Catherina zich nu sterk voor een plan ter behoud van de populatie rugstrepen. Gesprekken met de gemeente en projectontwikkelaars moeten er voor gaan zorgen dat de amfibieën een toekomst hebben en houden in het binnenste van de stad. En de rugstrepen zelf? Met hen gaat het goed; de laatste drie jaar is de populatie gestaag gegroeid!

Michel van Kapelle

Rugstreeppad in de betonnen geul

Catherina aan het werk

Activiteitenoverzicht

(meer informatie, wijze van aanmelden en kosten staan op www.ravon.nl/activiteiten)

Op dit moment zijn er geen activiteiten te melden. Er zullen de komende maanden wel veel excursies en andere activiteiten gepland worden: kijk voor actuele informatie op de activiteiten pagina op de RAVON-website!
Wilt u uw activiteit(en) opnemen in deze nieuwsbrief, geef dit dan door aan de redactie: k.joosten@ravon.nl

Regiocoördinatoren en Werkgroepen (gesorteerd op voornaam)

Naam	Regio/werkgroep	Contactgegevens		Projecten MA	MR	VO RA	VO V
Annie Zuiderwijk	Duinen Eilanden	a.c.m.zuiderwijk@uva.nl	020 6255103		■		
Annelies Boschuijver	Duinen Waternet	annelies.botschuijver@waternet.nl	020 6087529		■		
Arnold van Rijsewijk	West-Brabant	a.rijsewijk@ravon.nl	024 7410600		■		
Arthur de Bruin	Gelderse vissers	geldersevissers@gmail.com	024 7410604				■
Conn Barrett	Duinen Zuid Holland	connpbarrett@yahoo.com	071 5790341		■		
Dick van Dorp	Drenthe & Groningen	dvandorp@home.nl	0593 525620		■		
Domin Dalessi	Noordoost-Brabant	d.dalessi@onsbrabantnet.nl	040 2855216		■		
Fabrice Ottburg	Werkgroep Poldervissen	fabrice.ottburg@wur.nl	06 51527364				■
Gerrit Kolenbrander	Gelderland	g.kolenbrander@versatel.nl	06 42900618	■	■	■	
Gert Jan Blankena	Vissenwerkgroep De Prik	blankena@wxs.nl					■
Jelger Herder	Vissenatlas Noord-Holland	j.herder@ravon.nl	024 7410608				■
Jeroen Huisman	Vissenwerkgroep Groningen/Drenthe	jeroenhuisman@hotmail.com					■
Jeroen Reinhold	Flevoland	reinhold@landschapsbeheer.net	0320 294939		■		■
John Melis	Friesland	johnmelis@chello.nl	06 46524630	■		■	■
Leon Wieteler	Twente	leonwieteler@chello.nl	0545 473185		■		
Lolke Stelwagen	Het Gooi	lolke.stelwagen@eds.com	06 50636944	■			
Martin Albers	Twente	martin.albers@home.nl	06 38229941	■		■	
Martin Melchers	Omgeving Amsterdam	martmelchers@gmail.com	020 6650925		■		
Marcel Gutter	Utrecht	marcel.gutter@provincie-utrecht.nl	030 2582589		■		
Michel Kapelle	Zeeland	mawkapelle@gmail.com	06 22984575	■			
Paul vd Linden	PWN Noord-Holland	paul.vd.linden@pwn.nl	06 51419637	■	■		
Pedro Janssen	Adderonderzoek NL	pedro@plex.nl	0478-514805			■	
Richard Struijk	Visatlas Zuid-Holland	r.struijk@ravon.nl	024-7410607				■
Robert Top	Noord-Holland	idranor@hotmail.com	06 21273494	■		■	
Ruud Luntz	Duin en Kruidberg	r.luntz@natuurmonumenten.nl	06 54295218		■		
Sander Hunink	Noordoost-Brabant	s_hunink@hotmail.com	06 18370282			■	■
Stephan Huijgens	Drenthe & Groningen	danzigiv@gmail.com	06 53325705	■		■	
Teddy Dolstra	Friesland	teddydolstra@hetnet.nl	06 21686354				■
Ton Lenders	Limburg	tlenders@home.nl	0475 537045		■		
Wim Andela	Friesland	w.andela1@kpnplanet.nl	058 2882693		■		
Wim vd Heuvel	Noordoost-Brabant	wam.heuvel@home.nl	06 14425177	■		■	
Wim de Wild	Utrecht	wim.de.wild@ziggo.nl	030 6963771	■			

MA = Meetnet Amfibieën
MR = Meetnet Reptielen
VO RA = Verspreidingsonderzoek Reptielen en Amfibieën
VO V = Verspreidingsonderzoek Vissen

Heeft u vragen of opmerkingen over het Meetnet Beek- en Poldervissen, neem dan contact op met Richard Struijk, r.struijk@ravon.nl

NL in Beeld

Het is nog niet zo lang geleden dat je in de houtwallen van Hoog-Nederland 'overal' Boomkikkers tegenkwam. En in bijna ieder polderslootje vingen schooljongens salamanders in allerlei soorten. Dat deze dieren nu niet meer 'overal' voorkomen, heeft veel te maken met de veranderingen in het Nederlandse landschap, die de laatste decennia hun beslag hebben gekregen.

Maar als de vraag gesteld wordt hoe dat landschap er 'vroeger' uitzag, wordt het lastig. Er zijn topografische kaarten waarop je veel kunt zien, maar hoe het landschap er echt uit zag, kun je alleen vaststellen aan de hand van een beperkt aantal foto's, die destijds op enkele plekken zijn gemaakt. Maar het Nederlandse landschap is nooit systematisch gefotografeerd. De Stichting Saxifraga is daarom het project NL in Beeld www.nlinbeeld.org gestart; het project wordt ondersteund door SOVON en De Vlinderstichting.

De bedoeling is om het Nederlandse landschap systematisch te fotograferen. In het centrum van ieder kilometerhok worden vier foto's gemaakt in de verschillende windrichtingen. De resultaten worden in lage resolutie op de website www.nlinbeeld.org gezet en zijn voor iedereen vrij te downloaden. Op deze manier ontstaat een database in beelden van het huidige Nederlandse landschap. Het project kan over een aantal jaren worden herhaald, waardoor de veranderingen in het Nederlandse landschap duidelijk kunnen worden gemaakt. Het is een uniek project, omdat voor de eerste keer het Nederlandse landschap systematisch in beelden wordt vastgelegd. Wie meedoet, schrijft geschiedenis met zijn of haar camera.

Op www.nlinbeeld.org kun je reeds zien dat meer dan 15% van het Nederlandse landschap is gefotografeerd. Je kunt je daar aanmelden en via een kaart kun je de kilometerhokken claimen, die je wilt fotograferen.

Jan van der Straaten

Edam-Volendam hok 132-500 (5249034 NB-5.05930 OL) genomen op 11-04-2011 door Willem Schnack richting noord (linksboven), oost (rechtsboven), zuid (rechtsonder) en west (linksonder)

